

CATEGORIILE ESTETICE ÎN CONCEPȚIA LUI JOHANNES VOLKELT

ALEXANDRU BOBOC

1. În raport cu cercetările din epocă, precum și cu dezbaterile contemporane de estetică, gândirea lui Johannes Volkelt (1848-1930), analizele lui sistematice, documentate și bine elaborate, cu un pronunțat simț al nuanței și al valorii, prezintă un deosebit interes.

Pe nedrept uitată de esteticieni și filosofi, deși prezentă în tradițiile școlii filosofice românești (așa cum rezultă din lucrările lui P. Andrei, P.P. Negulescu, L. Blaga, M. Florian, M. Ralea, R. Vianu), opera lui Volkelt reprezintă o mare încrucișare de drumuri, una dintre cele mai importante de la începutul secolului al XX-lea.

Autorul masivului *Sistem de estetică* (cca. 1800 pp.) a unit admirația sa pentru valorile culturii clasice cu încercarea de a integra creația mai nouă și de a elabora estetica însăși cu mijloacele moderne oferite îndeosebi de psihologie, păstrând perspectiva axiologică (chiar ontologică).

Lucrările de estetică ale lui Volkelt, *Sistem de estetică* în speță, încearcă o sinteză cuprinzătoare între concepțiile moderne psihologico-analitice și tezele esteticii speculative germane.

Un studiu al „valorii metafizice absolute”, adică un studiu de axiologie, este astfel constitutiv elaborării lui Volkelt, prin aceasta el ajungând la problemele culturii și ale umanismului. Căci arta „este unul din marile domenii valorice ale activităților umane și își călăuzește propria ființare în strânsă interacțiune cu celelalte mari acțiuni culturale: cu știința și filosofia, cu morala și religia. Împreună cu acestea constituie cea mai înaltă năzuință și viață spirituală a umanității”¹.

¹ Joh. Volkelt, *System der Ästhetik*, Bd. I. *Grundlegung der Ästhetik*, (ed. 1, 1905), 2. Aufl., C.H. Beck, München, 1927, p. 89. Pentru a oferi o imagine asupra acestui *Sistem*, redăm aci punctele nodale din ampla tablă de materii la fiecare dintre cele trei volume. Menționăm că această procedură ne pare utilă și pentru a înțelege prezentarea noastră, care rămâne oricum lacunară!

Dezvoltarea ideilor în *Sistem* ia forma următoare: a) *fundamentarea esteticii* (vol. I, care cuprinde: fundarea metodică a esteticii ; fundarea psihologică a esteticii sau „Psihologia intropatiei”; fundarea normativă a esteticii) ; b) *formele estetice fundamentale* (vol. II), care cuprinde un studiu amplu și temeinic al următoarelor „forme estetice”: frumosul și caracteristicul; tipicul și forma individuală a esteticului; frumosul ideal; sublimul în trăsăturile lui generale și în configurațiile lui faptice; grațiosul – *Anmutige* – în trăsăturile lui generale și în modalitățile lui faptice fundamentale; esteticul-sensibil; esteticul-spiritual; impresionabilul – das *Ruehrende*; *Tragicul* (subl. n.) în trăsăturile lui generale și în modalitățile lui faptice fundamentale; comicul în trăsăturile lui generale și modalitățile comicului; der *Witz*, capriciul și umorul – *Laune und Humor*; urâtul; c) *filosofia artei și*

Dependența construcției estetice a lui Volkelt de „metafizica” sa a valorilor absolute este deschis afirmată: „estetica tinde spre metafizică”; căci „esteticul ca valoare autonomă ține de metafizică, adică factorul teoretico-valoric în estetică se revarsă de-a dreptul în metafizică”².

„Fundarea normativă” se ocupă cu valorile estetice numai în sens „antropologic” și, de aceea, „metafizica esteticii” are să-i dea acesteia „întemeierea ei teoretico-valorică”; „abia aci valoarea estetică va fi așezată pe o temelie absolută și cu aceasta rânduită între valorile cele mai înalte”, raportându-se ca atare „la valorile autonome ale cunoașterii, voinței morale și sentimentul religios”, iar, în ultimă instanță, la „valoarea absolută”, la „esența originară”³.

În felul acesta, *Sistemul de estetică* operează cu un conținut de probleme care privesc interacțiunea artei cu celelalte modalități de ființare a culturii, specificitatea și înrudirea ei, independența și dependența ei de celelalte domenii ale culturii. Aceste probleme – mărturisește autorul – conduc în cele din urmă la problema principală a semnificației artei în cadrul evoluției umane spre desăvârșire, „unul dintre țeluri, poate chiar cel fundamental” în dezvoltarea omenirii⁴. De aceea, spune Volkelt, trebuie să ajungem la o istorie a spiritului, marcată de cei care au oferit „o avuție fără seamăn” în configurarea „omului estetic” modern: „Schiller, Goethe, Wilhelm Humboldt”⁵.

2. Volkelt tratează sistematic „patru tipuri estetice” care pot fi aduse sub denumirea de „frumos”; și aceasta după cum luăm în considerare: conținutul, forma, genul și idealul⁶.

metafizica esteticii (vol. III), care cuprinde: I – *Arta și creația artistică*: esteticul în natură și în artă; scopul artei: *creația artistică* (subl. n.): fantezia artistică; trăirea artistică; interacțiunea dintre conștient și inconștient; sentiment și gândire în creația artistică; treptele în desfășurarea creației; aptitudine (*Anlage*) artistică și geniu artistic; *stilul* (subl. n.); analiza (*das Betrachten*) operei de artă; clasificarea artelor; II – *Metafizica esteticii*: valoarea estetică ca armonizare a umanului; *valoarea estetică ca valoare autonomă*; despre metoda transcendentă în estetică; *fundamentarea metafizică a valorii autonome* (subl. n.); *împărțirea esteticului în domenii valorice autonome* (subl. n.); aprioricul estetic.

² *Ibidem*, p. 88.

³ Joh. Volkelt, *Op. cit.*, pp. 88–89. Volkelt respinge criticile lui Paul Moss, care, în lucrarea *Die deutsche Ästhetik der Gegenwart* (Berlin u. Leipzig, 1919, p. 427, 458), privește ca „neajunsul fundamental al Sistemului faptul că, încă de la început procedează „metafizic”; căci nu-i posibilă „o întemeiere empirică” fără cea „metafizică”. Trebuie să vedem aci reacția de principiu a unui mare teoretician al esteticii filosofice împotriva mărginirii empiriste și a psihologismului, care, la începutul secolului invadase demersurile teoretice fundamentale. Așa cum observa Tudor Vianu, care-și făcea studiile la Tübingen în acea perioadă, „prin Herbart și după el, idealismul postkantian devine psihologism. Spiritul, conștiința sunt de fapt realități psihologice, și știința consacrată studiului acestora, psihologia, părea în drept să răspundă tuturor problemelor filosofice. Totul se psihologizează la un moment dat: logica, estetica, morala, teoria cunoașterii... Psihologia devine psihologism (*Jurnal*, ed. a II-a, Editura Eminescu, București, 1970, p. 320).

⁴ Joh. Volkelt, *System I*, p. 89.

⁵ *Ibidem*, p. 90.

⁶ Joh. Volkelt, *Op. cit.*, p. 91.

„Estetica mea – scria Volkelt – (pe îndelete rezultată din munca și preocupările mele), procedează într-o modalitate psihologică experimentală”; făcându-și începutul în toate problemele cu analiza „faptelor de conștiință”, ea „recunoaște în vechea estetică germană adevăruri semnificative și lămuritoare” și caută să valorifice „în cadrul procedurilor moderne, psihologic descriptive” rezultatele majore conținute „în estetica speculativă germană” (îndeosebi la Schiller, Hegel și Fedrich Theodor Vischer)⁷. Căci „după concepția mea” esteticul depinde în multiple feluri de „latura sensibilă a omului”, de senzații și de „corporalitate”; în același timp însă, esteticul este legat strâns de „cercul activităților celor mai spiritualizatoare”, în orice impresie estetică „eul nostru” fiind participant la „o cunoaștere ideală îndreptătită” la o „spiritualitate nobilă”⁸.

Ca urmare, Volkelt va uni cercetarea psihologică asupra trăirilor estetice cu analize temeinice asupra creației culturale (moderne îndeosebi), întreprinzând o operă de discernere a valorilor, pe care construiește apoi *Sistemul*. Pe acest fond, arta, și frumosul în genere, sunt puse în legătură cu „bunurile”, cu valorile culturii, în care se exprimă o deosebită „putere” a omului asupra lumii. Simțită ca „o putere culturală” în interacțiune cu celelalte activități creatoare umane, arta își păstrează autonomia, esteticul neputând nicidecum să fie „intelectualizat” și nici „moralizat”⁹.

Problema centrală a fundării esteticii este aceea a raportului dintre psihologic și normativ în înțelegerea valorii estetice. Întrucât la Volkelt valoarea estetică poate fi înțeleasă numai într-o „metafizică a valorii”, veritabila fundare rămâne cea „metafizică” (adică filosofică) și, ca urmare, construcția sa depășește cadrele „esteticii intropatiei”. Căci „metoda sa de cercetare estetică constă în unirea procedurii psihologic-analitic cu cel speculativ al esteticienilor idealști Schiller, Hegel, Fr. Th. Vischer”¹⁰.

Volkelt însuși, vorbind despre cercetările sale de „fenomenologie a conștiinței estetice”, în care a pus în centru „relația conștiinței și a obiectualității (*Gegenständlichkeit*)”, preciza: „dacă ar fi să împrumut o expresie din filosofia speculativă, aş spune că dialectica conștiinței estetice ar trebui descoperită pe calea descrierii analitice”¹¹.

⁷ *Ibidem*, pp. V, VI.

⁸ *Ibidem*, p. VI.

⁹ *Ibidem*, pp. VII–VIII.

¹⁰ O. Gramzow, *Die Philosophie der Gegenwart*, p. 299. Așa cum observa W. Wirth, care a polemizat cu Volkelt de pe pozițiile esteticii lui Th. Lipps, *Sistemul* se particularizează prin „afirmarea hotărâtă a obiectualului” (*das Gegenständliche*), iar Volkelt „nu ajunge la opoziția între înțelegerea normativă, în estetică ca și în teoria generală filosofică a valorii, și înțelegerea psihologică” (*Grundfragen der Ästhetik. Im Anschluss an die Theorien Johannes Volkelts erörtert*, Akademische Verlagsgesellschaft m.b.H., Leipzig, 1925, pp. 15, 17).

¹¹ Joh. Volkelt, *Das Ästhetische Bewusstsein, Prinzipienfragen der Ästhetik*, C. H. Beck, München, 1920, p. III. Această cercetare a „conștiinței estetice”, în care Volkelt evaluează și teoriile Th. Lipps, W. Worringer, H. Meier și alții, el tratează în principal problema originii și stării „intropatiei estetice”, în legătură cu acesta definind încă: „obiectualitatea estetică”; „realitatea estetică” și „contemplarea estetică”. Și toate acestea pot fi luate în raport cu *Sistemul* parțial ca o

În estetică – preciza Volkelt – „nu există obiectivism nici în sensul unei descrieri nepsihologice a obiectualității pure, nici în sensul unei produceri (*Erzeugung*) transcendentale a valabilităților estetice prin intermediul gândirii pure. Dimpotrivă, dacă ar fi vorba de obiectivism, atunci ar trebui prin aceasta să se înțeleagă că, în cadrul cercetărilor ei psihologice fundamentale estetica nu ar trebui să procedeze nici numai subiectiv, nici numai obiectiv sau psihologic-obiectual. Cercetarea obiectivității estetice cade în sfera metodei psihologic-estetice. Firește, ar trebui atunci ca această metodă să capete o întregire esențială, conducând dincolo de ea însăși prin considerații de ordin normativ, teoretico-valoric și, în fine, metafizic”¹².

În felul acesta, nu există o opoziție între „estetica obiectuală” și estetica psihologică”. Întrucât „esteticul nu este un simplu fapt, ci o valoare”, și nu „o valoare aparentă”, ci o valoare valabilă, *estetica* (care „se mișcă în lumea valorilor”) este „o știință teoretico-valorică și tocmai prin aceasta o știință normativă”¹³.

3. „Fundamentarea psihologică a esteticii” este în esență o „psihologie a intropatiei estetice” și expune un punct de vedere propriu, deosebit de cel al psihologismului în estetică prin însuși faptul că nu rămâne la această fundare. Conceptul central este aici: intropatia”.

Deși prezintă o „latură sensibilă”, „obiectul estetic” – precizează Volkelt – nu se reduce la aceasta, ci capătă „o întregire”, o „înălțare”; „de conținutul reprezentării estetice de semnificație” (*Bedeutungsvorstellung*) se leagă înainte de toate „sentimente”, de fapt „sentimente de semnificare” sau trăiri; urmează „să descriem trăirea sentimentului obiectual estetic”, să explicăm „natura” lui, mai exact: „de ce natură este raportul eului și al obiectului (*Gegenstand*), al subiectului și obiectului (*Objekt*) în această trăire”¹⁴. Răspunsul veritabil nu se poate afla decât prin „fundamentarea normativă”, prin analiza „normelor estetice fundamentale”.

Este vorba de a ajunge la acea „valoare umană fundamentală”, care „unește deopotrivă valorile științei, moralității și religiei, și face ca să fie recunoscute sub numele de estetic”; în acest context, valoarea estetică prezintă în sine două laturi: una a eului – de raportare, *subiectivă*, și alta obiectuală, obiectivă; valoarea estetică

întregire, parțial ca o transformare; ele se leagă de problematica vol. I și au și fost folosite ca atare în ediția din 1927, mai puțin poate latura polemică cu neokantienii (Cohen, Groos mai ales) și fenomenologia lui M. Scheler.

¹² *Ibidem*, p. 42.

¹³ *Ibidem*, p. 24.

¹⁴ Joh. Volkelt, *Op. cit.*, pp. 117, 145. Volkelt desfășoară o amplă „psihologie a intropatiei” (pp. 95–288), polemizând cu principalele cercetări din vremea aceea. Reține atenția confruntarea cu Th. Lipps (p. 163 urm.), care „atunci când descrie starea de fapt a intropatiei, îi prezintă totdeauna conținutul ca și cum apartenența la eu a sentimentului obiectual ar ține de esența intropatiei... Esența intropatiei constă în aceea că eu transpun în obiectul luat ca adevărat o anumită activitate internă” (p. 163).

își află împlinirea în eu, în trăirile spiritului subiectiv; totodată însă trebuie să ne gândim că fiecare trăire valorică are loc numai atunci când obiectul la care ne raportăm se arată plin de cerințe determinate¹⁵.

Valoarea estetică constituie o unitate internă, organică, o unitate în pluralitate însă, „unitate federativă”, care conține patru „legități valorice” patru „norme estetice fundamentale”; pe fiecare dintre aceste norme „o avem de reactualizat într-o raportare la eu și într-o legătură obiectuală”¹⁶.

Pe latura obiectuală, reprezentării îi corespunde forma ca „fenomenul de suprafață al obiectelor; sentimentul contopit cu intuiția îi corespunde pe latura obiectuală conținutul de „semnificație trăită a obiectelor”; unitatea formei și conținutului” constituie „prima normă estetică fundamentală în legătura obiectivă”; pe aceste temeuri, „estetica formală” nu este respinsă, justificându-se o „estetica a conținutului”, deoarece „fiecare formă estetică trebuie să fie pe deplin expresivă”¹⁷.

4. Această dublă fundare¹⁸ a esteticii – psihologică și normativă, desfășurată cu un material ilustrativ enorm, dar bine selectat și analizat, își află un supratemei într-o „metafizică a valorii”, așa cum o arată Volkelt în cel de al treilea volum din *Sistem*. Până la aceasta însă, autorul a oferit o amplă și ingenioasă cercetare, pe alocuri monografică, a categoriilor esteticii și a creației artistice ca parte integrantă a creației culturale.

„Una dintre cele mai atrăgătoare teme ale esteticii – scria Volkelt – constă în a caracteriza tipurile în care se împarte domeniul esteticului”¹⁹. Concepția despre „normele generale estetice”, schițată mai sus, se află și la baza acestei cercetări; căci, în mod firesc, se pune problema acțiunii și realizării „normelor estetice fundamentale”. Această cercetare privește particularul, specificul, multiplicitatea „plină de viață și natură”, altfel spus, premerge pentru un moment „introducerii deosebirii dintre esteticul naturii și artă”; și aci pretutindeni „împărțirea și îmbinarea psihologică va fi legată cu criteriile normative”, care „se înrădăcinează în cele din urmă în doctrina bunurilor, în filosofia valorilor”²⁰.

¹⁵ Joh. Volkelt, *Op. cit.*, pp. 291, 292.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 294, 295.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 317, 322.

¹⁸ Aceasta apare unitar în cap. final al vol. I consacrat „plăcerii estetice” și „atitudinii estetice” (*ibidem*, pp. 533–551). Aci se văd și împlinirile, în raport cu formalismul și cu psihologismul, și neajunsurile esteticii lui Volkelt, care vrea să fie o sinteză a celor două, cu accente de apriorism ce amintesc de orientarea kantiană a autorului.

¹⁹ Joh. Volkelt, *System der Ästhetik*, Band II : *Die Ästhetische Grundgestalten*, 2. Auf., C. H. Beck, München, 1925, p. 3. Apărut înaintea ed. a II-a a vol. I, vol. de față asimilează deja o parte din noua experiență a poeziei și a artei și se ocupă cu studiul „principalelor forme estetice”, de fapt al principalelor categorii ale esteticii. Din aceste largi analize, vom reține atenția numai asupra frumosului, sublimului, tragicului și comicului. De fapt, așa cum rezultă și din structura vol. II, acestea sunt categoriile de bază ale Sistemului, în jurul lor grupându-se toate celelalte. Prin aceasta Volkelt depășește însă perspectiva modernilor (inclusiv a romanticilor și neoromanticilor) în înțelegerea structurării categoriilor estetice.

²⁰ Joh. Volkelt, *Op. cit.*, pp. 4, 5.

Frumosul – preciza Volkelt – a constituit încă demult categoria centrală a esteticii. Unele interpretări, îndeosebi cea romantică, înțelegeau estetica doar ca teorie a frumosului. Volkelt pornește de la premisa că „întregul domeniu al satisfacției estetice nu trebuie adus pur și simplu sub numele de frumos”; frumosul ca atare trebuie studiat în opoziție cu *caracteristicul*, supus regularităților, legilor simetriei: frumosul „e dominat nu de conceptul de regularitate, ci de unitatea organică dobândită prin el cu ușurință. În felul acesta, în realizarea impresiei de frumos participă nu numai raporturile de regularitate, ci și alte raporturi diferite de ordonare, pe care le cuprind laolaltă sub numele de raporturi de neasemănare”²¹.

Volkelt polemizează pe larg cu concepția după care *frumosul* și *caracteristicul* s-ar asimila cu deosebirea în „esteticul ce provoacă satisfacție și cel care provoacă mâhnire”; căci frumosul, ca și caracteristicul, poate să aparțină ambelor modalități ale esteticului²².

Acesta din urmă poate să fie mai bine înțeles prin prisma ideii despre „forma tipică și cea individuală a esteticului”, fiecare dintre acestea conducând la o împărțire „sub un alt punct de vedere esențial”; „deosebirea între tipic și individual se evidențiază nu numai în artă, ci și în impresia estetică a realității naturale”; această „opozitie” are numai un caracter relativ, căci ambele „modalități” se raportează la „sentimente și reprezentări estetice intropatite”²³.

De aci nevoia discuției despre: frumosul ideal; frumosul formei; frumosul conținutului; frumosul geniului; prin acesta frumosul și sublimul nu se mai asimilează (ca la Kant, Schiller, Schelling) ca „cele două domenii estetice unice”²⁴.

Sublimul însuși a constituit obiectul esteticii încă de multă vreme. Din punctul de vedere al „esteticii intropatiei”, fiecare „formă”, privită estetic, este „expresia desfășurării unei forțe sufletești”; ca atare, și pentru sublim este valabilă aceeași lege; „impresia estetică de sublim se bazează pe intropatie, ceea ce înseamnă că orice sublim acționează ca un sublim al desfășurării de putere”²⁵.

Volkelt ia în considerare și aci raportul între formă și conținut și discută despre „sublimul lipsit de formă” și cel „liber”, teme cunoscute ale esteticii clasice, care se originează la Kant. Deosebirea celor două e dată de „felul intropatiei”; abia „sublimul liber” pune în lumină „momentul tendinței opuse” care constituie „nucleul cel mai intim al sublimului”²⁶.

²¹ *Ibidem*, pp. 22, 23. Această stare de fapt este ilustrată prin analize minuțioase asupra picturii și poeziei clasice și moderne. Remarcabilă este analiza „frumosului și caracteristicului în arta poeziei” (42–51).

²² *Ibidem*, pp. 51–52. Volkelt valorifică cercetările esteticii germane postromantice, care nu mai acceptă vechea prejudecată după care „frumosului i-ar reveni dominația absolută în sfera esteticului” (p. 60).

²³ Joh. Volkelt, *Op. cit.*, pp. 65, 67, 86, 93.

²⁴ *Ibidem*, pp. 99, 104.

²⁵ *Ibidem*, pp. 113, 115.

²⁶ *Ibidem*, pp. 117, 129, 134. Volkelt analizează apoi „modalitățile de în-formare” faptică a sublimului, de fapt, domeniile de constituire unitară a sublimului (pp. 184–194), cu incursiuni largi, caracteristice modului său de lucru, în istoria artelor și a literaturii.

5. Una dintre categoriile căreia Volkelt i-a acordat o deosebită atenție a fost *tragicul*. „Doctrina tragicului – scria el – este un capitol al esteticii care se pretează cel mai bine la o tratare în dependență de metafizică”; căci, mai mult decât în alte „forme fundamentale ale esteticului”, în tragic se arată că „efortul, absolutul, divinul, «procesul cosmic», raportul dintre finit și infinit și alte potențe metafizice constituie fundamentul inteligibilității”²⁷.

Tragicul este cel mai specific pentru „formele fundamentale purtătoare de conflict”²⁸. Contrar tradiției romantice (Schelling, Hegel îndeosebi), delimitându-se de ea, Volkelt precizează că: după expunerea din primul volum ar fi „superfluu” să mai spunem măcar un cuvânt despre „respingerea unor asemenea modalități metafizice de înțelegere”; și în cercetarea tragicului trebuie „să delimităm un tip de sentiment determinat experimental”, „conținutul uman plin-de-semnificație care corespunde impresiei de tragic”²⁹. Oricât de riguros ne-am delimita „de toate premisele metafizice”, este însă indiscutabil că „cercetarea experimentală” a „conținutului de fapt” al tragicului depinde mai mult sau mai puțin de „concepția generală despre viață” a esteticianului³⁰.

Menționând analiza „laturii pesimiste și a celei optimiste în tragic”³¹, atragem atenția asupra „impresiei de sentiment tragic” (*der tragische Gefühlseindruck*), care, pe lângă faptul că se recunoaște, ca și orice „impresie tragică”, printr-un „sentiment specific de contrast”, este o impresie de ansamblu cuprinzând și „acele sentimente care sunt comune tragicului și multora sau tuturor domeniilor estetice”³². Aceste sentimente parvin în tragic „prin forța naturii lui estetice” și aparțin și „impresiei estetice de tragic”; în tragic se împletesc „căderea și ridicarea” „neplăcerea și plăcerea”³³. În contrast cu tradiția romantică, se argumentează ideea

²⁷ *Ibidem*, pp. 304–305.

²⁸ Volkelt preia de la Ed. von Hartmann expresiile „lipsit de conflict” (*konfliktlos*) și „purtător de conflict” (*konflikthaltig*) și împarte „formele estetice fundamentale” în: „lipsite de conflict” (frumosul, sublimul, grațiosul, esteticul-sensibil și esteticul-spiritual) și „purtătoare de conflict” (tragicul, comicul, umorul); esența acestora din urmă va fi determinată „prin modalitatea conflictului uman”, pe când primele sunt prin natura lor „lipsite de conflict”; *emoționabilul* (*das Rührende*) constituie o trecere de la prima categorie la cea de a doua (*ibidem*, p. 304).

²⁹ *Ibidem*, pp. 305, 306.

³⁰ *Ibidem*, pp. 306, 315. „Conținutul tragicului – spune Volkelt – îl constituie luptele umane și suferințele”, care, pentru a fi caracterizate, necesită înainte de toate judecăți de valoare, care nu pot să nu fie legate de „o concepție despre lume și viață” (p. 306). Pe acest teren, Volkelt analizează „trăsăturile generale” ale tragicului, modalitățile faptice pe terenul cărora apar: „moartea corporală”; suferința; măreția omului etc. Un concept cu valoare operațională e prezent aici: „sentimentul contrastului” (*Kontrastgefühl*), care înseamnă „un sentiment care are față de conținutul său contrastul unei așteptări a realității”, constând din doi factori: așteptare sau solicitare și contactul acesteia cu experiența noastră (p. 313).

³¹ *Ibidem*, pp. 312–320. Aci și o scurtă istorie a doctrinei tragicului, care merge de la vechii greci la neoromantici, cu incursiuni în istoria realizărilor literare moderne îndeosebi.

³² Joh. Volkelt, *Op. cit.*, pp. 320, 322.

³³ *Ibidem*, pp. 322, 323. Analiza „felurilor celor mai de seamă” ale tragicului (328–353) pune apoi în lumină specificul acestuia ca: „tragicul luptei externe și al celei interne”; „tragicul plin de vină” și „tragicul liber de vină”; tragicul „din punctul de vedere al sentimentului de înălțare” (Toate

unității dintre viață și artă în tragic. „Și viața reală e plină de tragic; și tragicul realității este o categorie estetică”; tocmai de aceea și tragicul se supune acțiunii „normelor estetice generale”³⁴.

Analizând apoi *comicul* și tot ceea ce se află sub specia acestuia (gluma, capriciul, umorul), Volkelt lărgeste considerabil sfera de cuprindere a unei categorii fundamentale a esteticului³⁵.

În contrast cu o întreagă tradiție (Carriere, Zeissing, Ed. von Hartmann, K. Fischer), el se preocupă de autonomia comicului, care nu este un fel de „termen opus” tragicului sau sublimului și nici de asimilat în rândul acestora sau al altor „forme estetice fundamentale”; deși are comun cu tragicul „conflictualitatea”, comicul trăiește în cu totul alt element, nu i se subordonează niciodată³⁶.

Criticând teza neokantianismului J. Cohn, și mai ales pe cea a lui Lipps, după care „valoarea comicului nu e o valoare estetică”, Volkelt precizează: „întregul mers al expunerii mele conduce la înțelegerea opusă”; în ansamblul esteticii, comicul trebuie să aibă valoare estetică; căci „norma unității conținutului și formei e valabilă și pentru comic” și astfel îi este constitutivă „intuitivitatea”³⁷.

Mai clar, „nu numai apartenența la estetic, ci și forța comicului în genere este legată de forme intuitive”, ceea ce înseamnă că „numai comicul-estetic este un comic în sensul deplin al cuvântului”; atașarea la o valoare dă și posibilitatea de a afla speciile comicului după „diferitele domenii valorice”³⁸.

6. Cercetarea „formelor estetice fundamentale”, a categoriilor ce exprimă cel mai adecvat esența esteticului nu conduce încă la fundarea veritabilă a acestuia. Anunțată în primul volum ca urmare a cercetării planului normativ, *fundarea* nu se putea afla, după Volkelt, decât *într-o filosofie a artei* și o „metafizică a esteticii”. De fapt, orientarea merge spre analiza creației estetice ca parte integrantă a creației valorice umane.

În elaborarea concepției sale despre artă și creația artistică, Volkelt a căutat să demonstreze operaționalitatea ideii critice despre rolul activ al subiectului, opundu-se și criticând, pe alocuri extrem de sever, orice naturalism și mai ales, teoria imitației. Deși considera esteticul naturii ca deosebit de cel al artei, Volkelt nu a încetat să sublinieze unitatea lor: „trebuințelor estetice le vin în întâmpinare nu

acestea sunt pe larg dezvoltate în *Estetica tragicului*). Reține atenția teza că „numai în poezie tragicul poate să se dezvolte pe deplin” (p. 348), anunțând ideea poeziei ca formă superioară a afirmării oricărei creații, idee parțial romantică, care îl anunță pe Heidegger!

³⁴ *Ibidem*, pp. 350, 351.

³⁵ De fapt, autorul mărturisește că tema comicului i-a părut totdeauna cea mai atrăgătoare și, de aceea, i-a consacrat „de șase ori un întreg semestru de prelegeri” (*Op. cit.*, p. 354).

³⁶ *Ibidem*, pp. 354, 355.

³⁷ Joh. Volkelt, *Op. cit.*, pp. 361, 385.

³⁸ *Ibidem*, pp. 385, 407, Volkelt consideră că, în acest sens, există comic intelectual, moral, religios și artistic (pp. 407–410).

numai creațiile artiștilor, ci și nenumărate forme și procese ale naturii. Sau, dacă conceptul de norme estetice... acestea se arată active în ale domeniului, al naturii și al artei”³⁹.

În acest sens, Volkelt nu acceptă nici părerea că estetica ar fi pur și simplu filosofie a artei; „respingerea acestei concepții se află în întreaga fundamentare a esteticii mele. Căci tot ce am desfășurat în primele două volume asupra satisfacției estetice privește și frumosul natural la fel de nemijlocit ca și opera de artă”⁴⁰.

Este adevărat însă – preciza Volkelt – că modul de examinare al celor două sfere ale esteticului este diferit. Tocmai această idee este argumentată în întreaga cercetare a artei și a creației artistice, în esența psihologică, care conduce apoi la analiza fondului normativ, valoric al acestora⁴¹.

Căci arta este în esență „creatoare de noi valori ale sentimentului” și, ca urmare, „examinarea estetică” trebuie să pună laolaltă în fața conștiinței și „factorii valorici ai artei” și pe cei ai „frumosului natural”⁴².

³⁹ Joh. Volkelt, *System der Ästhetik*, Band III; *Kunstphilosophie und Metaphysik der Ästhetik*, 2. Aufl., C. H. Beck, München, 1925, p. 3.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 4. Schelling, Scheleiermacher, Konrad Lange și alții consideră esteticul natural ca „dezvoltare marginală a esteticului artistic”. Volkelt subliniază că „există un fundament comun pentru esteticul natural și pentru cel artistic (p. 5). Pe aceleași temeuri, deși apreciază cercetările lui Max Dessoir, autorul *Sistemului* consideră că înțelegerea esteticii ca „filosofie a artei sau știință generală a artei” nu este satisfăcătoare (pp. 6–7).

⁴¹ *Ibidem*, pp. 9, 10. Ideea din vol. I, că modalitatea de fundamentare psihologică și normativă a esteticii este universal-valabilă, reapare și aici. O „teleologie a artei” precede abordării axiologice a acesteia și constituie un prilej de „critică a principiului imitației” și a naturalismului în genere (pp. 11–17) și de argumentare a tezei despre artă „ca realizatoare perfectă a normelor estetice” (p. 17), deși arta este o revelație a individualității artistului” (p. 29), a rolului fanteziei creatoare a acestuia (p. 49).

⁴² *Ibidem*, pp. 30, 37.